

ПРАВОРОЗУМІННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

LEGAL UNDERSTANDING IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Лук'янова Г.Ю., д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Пехньо Г.Ю., студентка IV курсу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Актуальність теми дослідження. Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем сьогодення щодо питання немичного процесу переосмислення багатьох юридичних понять, зокрема права (як результату діяльності нашої свідомості, відображення і соціально-суб'єктивної інтерпретації реально існуючих соціальних закономірностей, тенденцій), породжених дією правового режиму воєнного стану в Україні. Такі ж виклики спостерігаються і в питаннях про новітній зміст і поняття суспільства, політики, влади, політології, соціології, культурології, міжнародної дипломатії, дії активізаційного законодавства в Європейському світовому просторі.

Упродовж багатовікової історії людства існування наукового інтересу до пізнання права постійно зростає. Війна, стрімкий розвиток інтеграційних та глобалізаційних процесів, діяльність людини на етапах свого особистісного становлення, суспільного розвитку і громадянської самоідентифікації відкриває у праві нові якості, нові грані його співвідношення з іншими явищами та сферами життєдіяльності соціуму. Та породжують необхідність розуміти сучасне право. Проведено історичний аналіз правової науки, де базою вивчення сутності розуміння права, необхідно вважати праці таких класиків філософської і правової думки, як: Г. Гроцій, С. Дністрянський, Е. Ерліх, Б. Кістяківський, Ж. Марітен, Р. Ієрінг, І. Кант, Дж. Локк, Л. Петражицький, Р. Паунд.

Доволі прогнозованим є факт того, що під час дії правового режиму воєнного стану відбувається зміна парадигми приватного інтересу на користь інтересу загальнодержавного, іншими словами публічний інтерес буде домінуючим. Це означає, що формується нова платформа універсалізації праворозуміння, видозмінюється методологія дослідження правових категорій, ціннісна природа й особливості наукового, професійного та буденного праворозуміння, специфіка праворозуміння як цілісного, багатоаспектного, системного явища, еволюціонують потреби та інтереси суспільства, його прагнення досягнути конкретних цілей, реалізувати законні права, розуміння суспільних і природних закономірностей, тенденцій, формується оцінка досвіду минулого, теперішнього (за дії правового режиму воєнного стану) і уявлення про майбутнє.

Мета наукової статті. Важливість цього дослідження для вивчення правопізнавальних процесів полягає у розкритті сутності та доступності поняття права у період ведення активних бойових дій, існування щоденної загрози життю та здоров'ю українському суспільству, усім громадянам України та особам, які на законних підставах перебувають на території України, що являє собою нове та складне правове явище. Воно уособлює систему організаційно-правових та інших заходів органів державної влади, місцевого самоврядування, обласних військових адміністрацій та інших учасників суспільних відносин щодо створення належних умов користування кожною особою правом, у тому числі здатністю розуміти та свідомо пізнавати правові дозволи та заборони, використовувати закріплені за громадянами права і виконувати покладені на них обов'язки з метою підвищення рівня правового розвитку кожної людини.

Ключові слова: право, правовий режим, воєнний стан, суспільство, політика, влада, законодавство, громадянська самоідентифікація, універсалізація праворозуміння, органи державної влади, місцеве самоврядування, обласна військова адміністрація.

Relevance of the research topic. The article is devoted to highlighting one of the most pressing issues of our time regarding the inevitable process of rethinking many legal concepts, in particular, law (as a result of our consciousness, reflection and socially subjective interpretation of the actual social patterns and trends), generated by the legal field of the martial law regime in Ukraine. The same challenges are observed in the issues of the latest content and concepts of society, politics, government, political science, sociology, cultural studies, international diplomacy, and the effect of legislative acts in the European world space.

Throughout the centuries-long history of mankind, scientific interest in the knowledge of law has been constantly growing. War, the rapid development of integration and globalization processes, human activity at the stages of personal formation, social development and civic self-identification reveal new qualities in law, new facets of its relationship with other phenomena and spheres of society. And they give rise to the need to understand modern law. The author analyzes legal science, where the basis for studying the essence of understanding of law should be considered the works of such classics of philosophical and legal thought as: G. Grotius, S. Dnistrianskyi, E. Ehrlich, B. Kistiakivskyi, J. Maritain, R. Hering, I. Kant, J. Locke, L. Petrazyskyi, R. Pound.

It is predicted that during the martial law regime, the paradigm of private interest changes in favor of the national interest. This means that a new platform for universalization of legal understanding is being formed, the methodology for studying legal categories, the value nature and peculiarities of scientific, professional and everyday legal understanding, the specifics of legal understanding as a holistic, multidimensional, systemic phenomenon are being modified, the needs and interests of society, its desire to achieve specific goals, to exercise legal rights, understanding of social and natural laws and trends are evolving, and the assessment of the past and present experience (under the martial law regime) is being formed.

The purpose of the scientific article. The importance of this research for the study of legal cognitive processes is to reveal the essence of the concept of accessibility of law during active hostilities, the existence of a daily threat to life and health in Ukrainian society, which is a new and complex legal phenomenon. It embodies the system of organizational, legal and other measures taken by public authorities, local governments, regional military administrations and other participants of public relations to create appropriate conditions for each person to enjoy the right, including the ability to understand and consciously cognize legal permissions and prohibitions, to exercise the rights reserved to citizens and to fulfill the duties assigned to them with a view to improving the level of legal development of each person.

Key words: law, legal regime, martial law, society, politics, government, legislation, civil self-identification, universalization of legal understanding, public authorities, local self-government, regional military administration.

Науковці доволі часто проводять паралелі між універсалізацією праворозуміння та з усією змістовною різноманітністю людської свободи та волі та розглядають право як продукт економічних відносин у глобалізаційному су-

спільстві. Ще інші вбачають у ньому вияв «впливу епохи цифровізації». Часто розглядають право лише як чинник формування зовнішньої поведінки, не враховуючи того, що координація поведінки людей здійснюється через

опосередковані норми поведінки, тобто за допомогою суб'єктивності.

Дається взнаки, ясна річ, і біологічний поділ людей (віковий, статевий). А такі соціальні й біологічні групи (спільноти чи об'єднання їхніх учасників) мають – поряд із однаковими, загальносуспільними потребами й інтересами – також і свої специфічні, неоднакові потреби та інтереси. Тому цілком природним є те, що кожна соціальна чи біологічна група (в особі її індивідуальних чи колективних представників) схильна вважати правом насамперед таке явище, яке полегшує, а не ускладнює її існування, життєдіяльність і розвиток, яке сприяє, а не перешкоджає задоволенню її потреб та інтересів. І такі – «потребові» причини нерідко, як свідчить соціальна практика, мають ще більший вплив на плюралізацію праворозуміння, ніж обставини першої групи [5, с. 7].

Понад сімнадцять місяців триває війна в Україні, яка кардинально змінила життя мільйонів українських громадян, вплинула на обмеженість можливості осмислення та реалізації права, на механізм реалізації гарантій з боку держави та інших компетентних органів. Після 23 лютого 2022 року незаконні дії росії проти України стали безпрецедентним порушенням міжнародного права та прав людини, змінили теоретичну парадигму та практичні механізми усіх правових інститутів. Суспільство продовжує переоцінювати рівень гуманітарної проблеми та абсолютно усі сфери, які забезпечують належний рівень життєдіяльності людського організму, громадськість значною мірою позбавлена можливості бути активним учасником прийняття рішень з адміністративних та політичних питань на тимчасово окупованих територіях.

Перед теоретиками та практиками у галузі юриспруденції стоїть завдання розроблення такої системи універсалізації праворозуміння, яка б адекватно описала особливості сучасної української правової реальності. Право – цілісне, проте багатовимірне явище, на яке впливають багато факторів внутрішніх та зовнішніх, цінностей сучасної цивілізації.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Обмеження прав і свобод людини і громадянина видозмінює праворозуміння, з ознаками феномену складності, системності, багаторівневості, багатогранності, поділ суспільства на частини – нації, класи, професійні верстви, ідеологічні угруповання, соціальній неоднорідності суспільства, фактори, які впливають на закономірний поділ породжують невизначеність у трактуванні «правоявища».

Багатоманітність у спробах тлумачення терміну «право» підтверджується численністю наукових концепцій праворозуміння.

Очевидно, що право – соціальний фактор, продукт функціонування та життєдіяльності усього суспільства, то процеси його змістовного розуміння та пізнання характеризуються особливостями, притаманними методології гуманітарних наук, предметом вивчення яких є сучасні люди, суспільство, міжнародний простір. Тому розуміння права є не лише теоретичний процес пізнання права, а швидше процес інтуїтивного осягнення права,

пов'язаним з оціночним, емоційно-вольовим аспектом свідомості, актуальним уявленням про мету права. Право – соціальне явище, продукт життєдіяльності суспільства, процеси його пізнання характеризуються особливостями, притаманними методології гуманітарних наук, предметом вивчення яких є людина і суспільство. Розуміння права функціонує паралельно з процесом пізнання права, інтуїтивного, суб'єктивного, внутрішньо-особистісного осягнення права.

Доступність та об'єктивність праворозуміння є невід'ємною частиною та фактором розвитку демократичного, європеїзованого суспільства, однією з основних передумов розвитку держави, а також індикатором розвинутості інститутів верховенства права та громадянського суспільства. Тому закономірно, що поняття права та праворозуміння є фундаментом побудови майже усіх міжнародних документів, орієнтованих на людину та забезпечення її основоположних прав.

Право як продукт людської свідомості може існувати у двох різновидах: психологічному (у форматі психічного явища), або нормативному (у форматі норми, сукупність норм, які виникають у нашій свідомості з усвідомленням (залежно від правової культури і правосвідомості) необхідності виконання певного обов'язку).

Угорський правознавець Ч. Варга акцентує, що «власне наше розуміння кладе початок феномену права. Саме наше розуміння визначає та подає право у певній формі феномена. Те ж саме розуміння, яке дає нам змогу на певному рівні і певним способом зрозуміти право у нашому соціальному середовищі, дозволить нам – на іншому рівні й іншим способом – зрозуміти й філософію права» [2, с. 116]. І. Тімуш зазначає, що у своїй основі право ґрунтується на відчутті справедливості, котре завжди є ціннісно релевантним (від англ. relevant – істотний; важливий) і тому не може бути описаним виключно з позиції істиннісних матриць логіки [8, с. 54].

Універсалізація праворозуміння полягає у сприйнятті його таким, яким воно є в реальному житті кожного українця в умовах дії правового режиму воєнного стану, в адекватному сприйнятті того, як виникає на сучасному етапі право, якою є його структура, як воно виявляється зовні. Аналіз та систематизація здобутків людства на різних історичних етапах власного розвитку становить основу формування праворозуміння, яке було б адекватним сучасному станові суспільства.

Державний механізм зобов'язаний постійно відстежувати, як суспільство та громадяни ідентифікують та щодня трактують право, адже від цього залежить те, як його застосовують в правовому полі. Щоденна дезінформація, намагання деяких представників засобів масової інформації частково хайпувати на новинах деформують раціональні процеси пізнання та впливають на формування неправильного його розуміння та застосування.

На думку представника вітчизняної школи права Х. Бехруз, необхідно розрізняти праворозуміння і розуміння права. Однак така відмінність має умовний характер. Праворозуміння відображає сприйняття права на професійному юридичному рівні, тобто праворозуміння відображає осмислення права, а також його формалізацію у свідомості, тобто у правосвідомості юриста. Що ж до розуміння права, то це, передусім, віддзеркалення ставлення кожної людини до того, що таке право. Якщо порівняти ці поняття з феноменом правосвідомості, то праворозуміння відображає професійну правосвідомість, а розуміння права – масову правосвідомість [1, с. 144].

На думку П. Рабіновича, можлива і така конструкція: праворозуміння – це інтерпретація того, що, власне, відображає поняття «право» [7, с. 4].

В. Дудченко вважає, що намагання дати однозначну відповідь на природу права зазнають фіаско, інтегративне праворозуміння повинно поєднати плюральні підходи до

пізнання права. «Право в змозі бути не лише нормою, але й волею, не лише волею, але й інтересом, не тільки інтересом, але й свободою, не лише свободою, але й примусом і т. д.». Під таким кутом зору право не зводиться до одного виміру. Воно має свою цілісність і його вичерпні характеристики можливі лише під кутом зору цієї цілісності [3, с. 6].

Право не може залишатися «суто позитивним», оскільки добробут та злагода суспільного життя людей не можна забезпечити всупереч законам їхнього природного існування. Тому право може вважатися «нормальним» тільки за умови та мірою узгодженості його нормативних начал з такими законами. «Буття нав'язує свої закони і правила існування, неприйняття яких загрожує знищенням і перетворенням у небуття. Перед людиною стоїть завдання виявити ці закони і перетворити їх на правила своєї діяльності, в норми поведінки. В такий спосіб правила буття стають правилами людини. І ті норми, які суперечать законам буття, буттям же і знищуються. Вони не сприяють виживанню індивіда й соціуму, неконкурентноспроможні з масивністю буття. Тому правила поведінки, норми, пов'язані з буттям, ним зумовлені. Тому й право, побудоване на нормах, – онтологічне, воно вкорінене в бутті» [4, с. 35].

Право має власне законне начало (ціннісні властивості права обумовлені природою, його значенням як особливої форми суспільних відносин, його місцем і значенням у системі соціального регулювання), яке в сучасному суспільстві набуває першочергового значення та виступає визначальною ознакою і невід'ємним механізмом регулювання людських відносин. Проявами цінності права

є також права і свободи людини (закріплені у законодавчих актах, відкривають простір для творчої активності, самостійності людини).

Цінність та власні орієнтири права можна визначити як вираження і уособлення свободи та активності людей, така цінність характерна упорядкованій свободі людини, справедливості, консенсусу, така цінність не властива жодному іншому соціально-політичному явищу.

Право звично може поєднувати паралелі, може надавати особистості простір для свободи, волю в поведінці та власному вираженні, проте, водночас воно спрямоване на виключення хаосу, безпорядку, узгодження поведінки з мораллю та справедливостю, з міжнародними демократичними цінностями. З однієї сторони, право протистоїть свавілля та беззаконності, і в той же час забезпечує простір для впрядкованої соціальної свободи та активності. Ці ознаки характеризують право як фактор соціального прогресу і самостійну соціальну цінність.

Право виконує важливі соціальні функції та належить до числа найбільш потужних рушійних сил людської цивілізації, інтенсивний розвиток якої тісно пов'язаний з процесами глобалізації, всезагальної цифровізації, масштабування світової проблеми загальної безпеки. Праворозуміння – певна теоретична модель, яка існує у свідомості кожної людини та допомагає зрозуміти конкретні явища об'єктивної дійсності. Така теоретична модель формується на основі сприйняття особою власної свободи, справедливості, розуміння необхідності виконання правил, вимоги законом уповноважених суб'єктів державної влади та місцевого самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. *Право України*. 2010. № 4. С. 143–147.
2. Варга Ч. *Філософія права*, теорія права і майбутнє теоретико-правової думки. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 116–130.
3. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку : плюралізм правових вчень: монографія. Одеса : Юридична література, 2006. 302 с.
4. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1–2. С. 32–44.
5. Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики : Інтерв'ю доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України П. Рабіновича – головному редакторові журналу «*Право України*», доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України О. Святоцькому. *Право України*. 2010. № 4. С. 4–9.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
7. Рабінович П. Сутність право розуміння. *Право України*. 2007. № 9. С. 3–6.
8. Тімуш І. До питання про «основу методологічну дилему» в юриспруденції». *Право України*. 2008. № 6. С. 51–56.